

วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส

ธนิต โตอติเทพย์

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

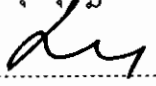
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

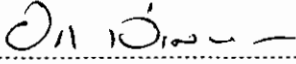
พฤษภาคม 2556

ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์และคณะกรรมการสอบดุชนิพนธ์ ได้พิจารณา
ดุชนิพนธ์ของ ธนิต โตอดิเทพย์ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปรัชญาดุชนิพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมดุชนิพนธ์

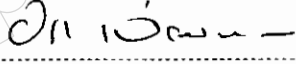

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ดร.ศักดินา บุญเปี่ยม)

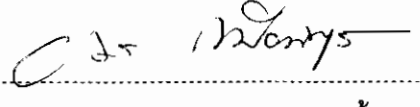

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์)

คณะกรรมการสอบดุชนิพนธ์

..... ประธาน
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ)

..... กรรมการ
(ดร.ศักดินา บุญเปี่ยม)

..... กรรมการ
(ดร.ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิไล เอื้อปิยจักร)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับดุชนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุชนิพนธ์บัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่ 11 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2556

กิตติกรรมประกาศ

“ความภาคภูมิใจ” คือการได้รับความเมตตาจากครู อาจารย์ ที่ถ่ายทอดความรู้จนเกิดเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์จาก อาจารย์ ผศ.ดร. ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ดร.ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ รศ.ดร. สุทธิ ประศาสน์เศรษฐ ดร. ศักดินา บุญเปี่ยม รศ. ภารดี มหาขันธ์ ผศ.ดร. วิไล เอื้อปิยฉัตร ผู้คอยปลูกฝังความรู้ทางวิชาการทางไทยศึกษา คำแนะนำจาก ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา แห่ง สำนักวัฒนธรรมชุมชน ขอขอบคุณเป็นพิเศษ ศ.ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ที่ให้ข้อเสนอแนะ แนวทางตลอดจนการวิพากษ์ที่มีคุณค่ายิ่งต่อการวิจัย ขอวิจารณ์จาก ศ.ธวัช บุญโสมทก ศิษย์ขอไว้อาลัย

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.บุญรอด บุญเกิด และคณาจารย์ภาควิชาศาสนาและปรัชญา ที่ทำให้ได้รู้จักกับ “ความรู้” “การแสวงหาความรู้” อาจารย์ ชัยณรงค์ เครือนวนล แห่งสำนัก เศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา ที่ช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูลและเสริมประเด็นที่สำคัญกับผู้วิจัยตั้งแต่ เริ่มต้นจนเสร็จสิ้น ทำให้ผู้วิจัยได้รู้จักกับความหมายหนึ่งที่ว่า “คบบัณฑิต” พี่น้อง “ไทยศึกษา” ที่ให้ความกรุณาปรึกษา พูดคุย ถกเถียงเนื้อหากันอย่างต่อเนื่อง ขอขอบคุณอาจารย์ดิน ผศ.ดร. วันวรร จະณู ที่คอยอธิบายประเด็นต่าง ๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความรู้หลังพระอาทิตย์ตก

ชาวบ้านปากน้ำประแส ชาวประมง เครือข่ายลุ่มน้ำ พิณ (เอกชัย เนตรมณี) ช่างราชการ ผู้ทำงานเพื่อชุมชนอย่างหนัก เอื้อเฟื้อที่พักผ่อน อาหาร ตลอดจนข้อมูลที่สำคัญ และเจ้าหน้าที่ เทศบาลตำบลปากน้ำประแสทุกท่าน ให้ความร่วมมือดูแลเปรียบเสมือนเป็นคนในบ้านของตนเอง

“ความภูมิใจ” อย่างที่สุดคือ การที่ได้เกิดมาอยู่ในครอบครัวแสนอบอุ่นตลอดชีวิต คุณแม่ ปราณี คุณพ่อ อรรถ และน้องเจ ธนิตา โตคติเทพย์ ได้ดูแลฟูมฟักข้าพเจ้าอย่างดีโดยไม่มี ข้อบกพร่องใด ๆ น้องจุม เพ็ญภา เป้นจันทร์ ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งทำให้ชีวิตและครอบครัวมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ความเสียสละเวลาส่วนตัว คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจที่สำคัญ คุณพ่อ ธงชัยและคุณแม่อำไพ เป้นจันทร์ พี่ต้อม อาจารย์ธีระพงษ์ และพี่เจี๊ยบ ชลธิชา ฐิธิปาณิก ที่คอย ใต้ถามความเคลื่อนไหวและดูแลข้าพเจ้าโดยมิเคยพำบน

จากความ “ภาคภูมิใจ” สำนึกูปการที่เกิดขึ้นขอมอบให้แก่ ครอบครัว ครูอาจารย์ กัลยาณมิตร ชาวบ้านปากน้ำประแสตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานชิ้นนี้ ทั้งที่ได้กล่าวไว้ ณ. ที่นี้และ บุคคลที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จนี้อีกจำนวนมาก การศึกษาชิ้นนี้หากมีข้อบกพร่องประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

ธนิต โตคติเทพย์

52810088: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ด. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: วิวัฒนาการ/ เศรษฐกิจชุมชน/ ชาวประมง/ ระยอง

ชนิด โดติดิเทพย์: วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง
(Economic Evolution of Prasae Fisheries Community in Rayong Province) อาจารย์
ผู้ควบคุมงานนิพนธ์: ศักดินา บุญเปี่ยม, วท.ด., ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, Ph.D., 298 หน้า.
ปี พ.ศ. 2556.

การวิจัยเรื่องวิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจของชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาของชุมชน ครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ถึง พ.ศ. 2552 การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก เสนวนากลุ่ม การสังเกตการณ์

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนปากน้ำประแสได้มีพัฒนาการเป็นสี่ยุค คือ ในยุคของการผลิตเพื่อยังชีพ ชุมชนทำการผลิตเพื่อหล่อเลี้ยงภายในครัวเรือนเป็นหลัก ส่วนเกินจากการบริโภคจะนำไปแลกเปลี่ยนผลผลิตทั้งภายในและภายนอกชุมชน ต่อมาเมื่อการขยายตัวของระบบตลาดและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในต้นทศวรรษที่ 2500 ด้วยการส่งเสริมปรับเปลี่ยนเครื่องมือจับสัตว์น้ำ ทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเข้าสู่การทำประมงเพื่อการค้าเพื่อตอบสนองความต้องการทางการตลาด ชาวประมงส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตเล็กอิสระคือมีปัจจัยการผลิตทางการประมงเป็นของตนเอง ใช้แรงงานครัวเรือนเป็นหลัก การเปลี่ยนเข้าสู่ยุคของการผลิตเชิงพาณิชย์ จากการสนับสนุนให้มีการจับสัตว์น้ำอย่างเกินขีดจำกัดจนมีปริมาณที่น้อยลง ชาวประมงต้องปรับเปลี่ยนปัจจัยการผลิต ให้มีประสิทธิภาพสูง เพื่อออกจับสัตว์น้ำในพื้นที่ไกลได้ การปรับปรุงเรือ เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ดีขึ้น จะต้องใช้เงินลงทุนเป็นจำนวนมาก ขณะที่แนวนโยบายของรัฐหันไปสนับสนุนการประมงเพาะเลี้ยงแทนการประมงทางทะเล แผลปลาก็ได้เข้ามามีบทบาทสนับสนุนการลงทุนการผลิตให้แก่ชาวประมง และทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางจำหน่ายสินค้าประมง รวบรวมปัจจัยการผลิตทางการประมง ระบบแปปลาสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยการเอาเปรียบชาวประมงจากการขายผลผลิตประมง ดอกเบี้ยเงินกู้ การกำหนดราคา ระบบการจัดการทรัพยากรทางทะเลที่ลดลงและการถูกเอาเปรียบจากแผลปลาทำให้การทำประมงในชุมชนเข้าสู่วิกฤติ การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รัฐท้องถิ่นสามารถกำหนดแนวทางพัฒนาของชุมชน รัฐท้องถิ่นผลิตวัฒนธรรมในชุมชนออกจำหน่ายเป็นสินค้าสู่ภายนอกเพิ่มขึ้น ขณะภาคประชาชนได้มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายบนฐานทรัพยากรท้องถิ่น ทำให้ชาวประมงได้มีการปรับตัวมาเกาะเกี่ยวอยู่กับวัฒนธรรมในชุมชนและทรัพยากรชุมชน แนวทางการพัฒนาชุมชนประมงจำแนกออกเป็น 2 ส่วนคือ แนวทางการพัฒนาประมงควรมีการปรับเปลี่ยนเชิงโครงสร้างได้แก่ การให้อำนาจชาวประมงเข้ามามีบทบาทด้วยการจัดตั้งสหกรณ์ประมงเพื่อทำหน้าที่ต่อรองกับระบบตลาดและปัจจัยการผลิตประมง และการพัฒนาชุมชนปากน้ำประแสควรมอบอำนาจตัดสินใจให้กับชาวบ้านกำหนดแนวทางของตนเอง โดยที่รัฐท้องถิ่นเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น

52810088: MAJOR: THAI STUDY; Ph.D. (THAI STUDY)

KEYWORDS: EVOLUTION/ COMMUNITY ECONOMY/ FISHERIES/ RAYONG

THANIT TOADIPHAET: ECONOMIC EVOLUTION OF PRASAE FISHERIES
COMMUNITY IN RAYONG PROVINCE. RESEARCH ADVISOR: SAKDINA BUNPIUM,
SC.D., PREECHA PIUMPHONGSAN, PH.D. 298 P. 2013.

The objective of this research is to study the economic evolution and changes of Prasae fisheries community in order to propose the guidelines for the community development. The study covers the period between 1909 and 2009. This is a qualitative research with the historical approach. The data has been collected from documents, in-depth interviews, focus group discussions and observation.

The study reveals that the evolution of Prasae community can be divided into four periods. During the subsistence production period, the community produced chiefly for household consumption and the excess production would be traded within and outside the community. At the beginning of 1957, after the market expansion system had been introduced and economic development policy had been implemented, fisheries were promoted and fishing gear was therefore developed. As a result, the locals started to change their production method to commercial fishing to answer the needs of the market. Most fishermen were petty commodity production. They had their own fishing gear and relied mostly on family members for labor force. However, the adaptation to the commercial production period has led to overfishing. As a consequence of that fish stocks are depleted. The fishermen have to find efficient production factors to be able to catch fish in the remote area. Modification of boats, fishing technology and fishing gear need a large sum of money and the government policy tends to support aquaculture instead of marine wild fisheries. Hence, the fish market has been involved in giving support to fishermen by investing in the production system, acting like a middleman who distributes fisheries products and providing production factors for the fishermen. The fish market business has thrived and made a profit in the fisheries community as it exploits the fishermen. For example, the market sells the capture production, enjoy the lending rate and handles pricing and the management system. Because the fishermen are treated unfairly and the fish populations are declining, Prasae's community fisheries are now facing a crisis. However, after the powers have been decentralized, the local authorities can determine the community development plan of their own. Cultural production of the fisheries community has been increasingly promoted to the outsiders as a commodity. In terms of public participation – the network has been formed on the local resource basis and the fishermen have to adapt themselves to the culture and resources of their community.

The guideline on the fishing community development is divided into two parts. The first one focuses on the structural change which allows the fishermen to participate in establishing a fishery cooperative to negotiate with the market system and deal with factors of fishery production. The other part is the development of Prasae fisheries community. The responsibility for making decisions should be given to the villagers so they can establish self-development methods on their own and the local authorities will be only a supporter.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญภาพ.....	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
ขอบเขตของการวิจัย.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	7
ทบทวนวรรณกรรม.....	8
เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	54
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	64
วิธีดำเนินการวิจัย.....	66
2 ข้อมูลพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนปากน้ำประแส.....	74
ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนปากน้ำประแส.....	74
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนปากน้ำประแส.....	82
สรุป.....	93
3 ชุมชนในยุคการผลิตเพื่อยังชีพ (พ.ศ. 2452-2500).....	94
วิถีชุมชนคนปากน้ำประแส.....	94
รูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนประแส.....	104
ทรัพยากรชุมชน “ขุนนาง” และ “ชาวบ้าน”.....	115
สรุป.....	118

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ชุมชนในยุคของการผลิตรายย่อย (พ.ศ. 2501-2515).....	120
การเติบโตของประมงชุมชนปากน้ำประแส.....	120
“ยุคทอง” การประมงชุมชนปากน้ำประแส.....	128
ทรัพยากรส่วนรวมสู่ทรัพยากรสมบัติส่วนตัว.....	152
สรุป.....	155
5 ชุมชนในยุคการประมงพาณิชย์ (พ.ศ. 2516-2539).....	157
การแย่งชิงพื้นที่และทรัพยากรทางการประมง.....	157
โรงงานอุตสาหกรรมแห่งท้องทะเล.....	168
สรุป.....	194
6 ชุมชนในยุคการแสวงหาทางเลือก (พ.ศ. 2540-2552).....	195
การรื้อฟื้นพลังทางสังคมใหม่ของชุมชน.....	195
ประมงชุมชนปากน้ำประแสในสมัยใหม่.....	219
เส้นทางเลือกของชุมชนประมงปากน้ำประแส.....	225
สรุป.....	229
7 บทสรุป.....	231
สรุปผลการวิจัย.....	231
อภิปรายผลการวิจัย.....	235
ข้อเสนอแนะ.....	242
บรรณานุกรม.....	244
ภาคผนวก.....	261
ประวัติย่อของผู้วิจัย.....	298

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 เขตการปกครองตำบลปากน้ำประแส.....	75
2 จำนวนประชากรในหัวเมืองตะวันออก.....	76
3 ประชากรเชื้อสายจีนในหัวเมืองของสยาม.....	76
4 จำนวนประชากรในชุมชนปากน้ำประแส.....	78
5 บัญชีโรงสีไฟและโรงเลื่อยที่ตั้งอยู่ในท้องที่.....	96
6 จำนวนเครื่องมือจับสัตว์น้ำเค็มประเภทเบ็ด โพงพาง ร้วไซมาน และตังเก ในอ่าวไทย พ.ศ. 2493 – 2516.....	99
7 จำนวนเรือประมงที่จดทะเบียนระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515.....	131
8 ปริมาณและมูลค่าสัตว์น้ำนำเข้าและขาออกของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515.....	142
9 จำนวนเรือประมงที่จดทะเบียนการมีไว้ในครอบครองเครื่องมือทำการประมง.....	187
10 อัตราค่าจ้างและผลประโยชน์ตอบแทนที่ลูกจ้างเรือประมงได้รับ.....	190

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1 แนวทางในการศึกษาวิจัย วิวัฒนาการเศรษฐกิจชุมชนชาวประมงปากน้ำประแส จังหวัดระยอง.....	64
2 ที่ตั้งตำบลปากน้ำประแส.....	66
3 อาณาเขตและการจำแนกพื้นที่ตามการใช้พื้นที่ตำบลปากน้ำประแส.....	67
4 แผนภูมิเครื่องมือจับสัตว์น้ำเค็มในบริเวณอ่าวไทย พ.ศ. 2493 - 2516.....	100
5 แผนภูมิจำนวนเรือประมงที่ขึ้นทะเบียนกับกรมเจ้าท่า.....	123
6 แผนภูมิผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503 – พ.ศ. 2515.....	124
7 แผนที่เขตการทำประมงของประเทศไทย.....	127
8 มูลค่าสัตว์น้ำนำเข้าและขาออกของประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2515.....	143
9 โครงสร้างความสัมพันธ์ของแพปลากับปัจจัยการผลิต.....	145
10 เส้นทางกระจายผลผลิตสินค้าประมงสู่ตลาด.....	146
11 ความสัมพันธ์ของนายทุนเรือประมงกับระบบแพปลา.....	148
12 แผนที่แสดงเขตเศรษฐกิจจำเพาะของประเทศไทยและเพื่อนบ้าน.....	158
13 ผลผลิตสัตว์น้ำของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2516-2536.....	163
14 ความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าสัตว์น้ำและปริมาณสัตว์น้ำขาออกของประเทศไทย พ.ศ. 2527-2537	165
15 การจัดการจำแนกผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ.....	176
16 แผ่นพับประชาสัมพันธ์กิจกรรมของเทศบาลตำบลปากน้ำประแส.....	198
17 สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชนปากน้ำประแส.....	200
18 ความร่วมมือการจัดงานประเพณีระหว่างส่วนกลางกับชุมชน.....	203
19 สถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนปากน้ำประแส.....	204
20 ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำ.....	206
21 การติดตั้งเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำบริเวณใต้ถุนบ้าน.....	206
22 การตั้งเครื่องมือจับสัตว์และเคยตามแนวริมน้ำ.....	207
23 กระชังเลี้ยงปลาประเภทที่เคลื่อนที่ตามน้ำขึ้นและน้ำลง.....	207

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
24 กระชังเลี้ยงปลาไม่สามารถปรับให้ลอยตามการขึ้นลงของน้ำได้.....	208
25 การจัดการพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อเป็นเขตอนุรักษ์ปูแสม.....	209
26 การจับสัตว์น้ำของชาวบ้านในพื้นที่สาธารณะ.....	209
27 การเลี้ยงหอยนางรมของชาวประมง.....	211
28 การวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำ โพงพาง.....	211
29 โรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่บริเวณต้นน้ำของแม่น้ำประแส.....	214
30 การวางเครื่องมือจับสัตว์น้ำและเลี้ยงปลาของชาวบ้าน.....	215
31 ถังกักเก็บหัวเชื้อจุลินทรีย์สำหรับปล่อยลงสู่แม่น้ำประแส.....	216
32 การตั้งเครื่องมือประเภทโพงพางของชาวบ้าน.....	217
33 ยาวชนกำลังตรวจสอบคุณภาพน้ำบริเวณลุ่มน้ำประแส.....	218